

УДК 159.923(376)

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-2

Реалізація у Польщі інклюзивних аспектів програми розвитку міжкультурних компетенцій «Пригоди іншого»

Анна Млинарчук-Соколовська¹ , Інна Осадченко² 

1. Білостоцький університет, м. Білосток, Польща

2. Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

Анотація

У статті на основі аналізу наукових та навчально-методичних джерел схарактеризовано інклюзивні аспекти успішної реалізації в Польщі програми розвитку міжкультурних компетенцій дітей молодшого шкільного віку «Пригоди Іншого». Третій етап Програми базується на різноспрямованому використанні елементів арттерапії та передбачає інклюзивний компонент. Програма сприяє формуванню відкритого ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе, інших та світу; готує їх до контактів із представниками інших культур та тими, хто може сприйматися як відмінні від більшості. Основним дидактичним засобом реалізації Програми обрано міжкультурну, психопедагогічну казку. Кожна така казка обов'язково повинна характеризуватися проблемністю сюжету, інформаційністю без моралі, реалістичністю подій, формуванням прийняття інакшості, конструктивно-продуктивною емпатією. Ці характеристики казки передбачають формування у свідомості дітей молодшого шкільного віку суттєвої різниці між поняттями «байдужість» та «конструктивно-продуктивна допомога», що необхідна в інклюзивному середовищі. До кожної казки у рамках Програми проводиться психотерапевтичне заняття. У третьому випуску Програми запропонована міжкультурна, психопедагогічна казка інклюзивної тематики «Новий друг Іншого». За її змістом передбачено почергове виконання вправ («Зіпсований телефон», «За склом», «Тиша», «Пантоміма», «Ти – мої вуха», «Правила толерантної комунікації з людьми із порушеннями слуху»). Подальших досліджень потребує розробка моделей і програм навчання майбутніх педагогів, соціальних педагогів і психологів, які реалізовуватимуть інклюзивні аспекти програми соціально-психологічної підтримки та реабілітації, формування міжкультурної комунікації, зокрема в інклюзивному середовищі дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в Польщі та Україні.

Ключові слова: програма розвитку, міжкультурні компетенції, «Пригоди Іншого», Польща, інклюзія, діти молодшого шкільного віку.

UDC 37.036 -21.48

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-2

Implementation in Poland of inclusive aspects of the program for development of intercultural competences “adventures of the other”

Anna Mlynarczuk-Sokolowska ¹ , Inna Osadchenko ² 

1. University of Bialystok, Bialystok, Poland

2. National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract

The article, based on the analysis of scientific and educational and methodological sources, describes the inclusive aspects of the successful implementation of the program for the development of intercultural competencies of primary school children «Adventures of the Other» in Poland. The third stage of the Program is based on the multidirectional use of art therapy elements and provides for an inclusive component. The Program contributes to the formation of an open attitude of primary school children towards themselves, others and the world; prepares them for contacts with representatives of other cultures and those who may be perceived as different from the majority. An intercultural, a psychological-pedagogical fairy tale was chosen as the main didactic means for the implementation of the Program. Each such fairy tale must necessarily be characterized by the problematic nature of the plot, information without morality, realism of events, the formation of acceptance of otherness, constructive and productive empathy. These characteristics of the fairy tale involve the formation in the minds of primary school children of a significant difference between the concepts of «indifference» and «constructive and productive assistance», which is necessary in an inclusive environment. Each fairy tale is accompanied by a psychotherapeutic session within the framework of the Program. The third issue of the Program offers an intercultural, a psychological-pedagogical fairy tale with an inclusive theme, «The Other's New Friend». Its content provides for the sequential execution of exercises («Broken Telephone», «Behind the Glass», «Silence», «Pantomime», «You are My Ears», «Rules of Tolerant Communication with People with Hearing Impairments»). Further research is required to develop models and training programs for future teachers, social educators and psychologists who will implement inclusive aspects of the program of socio-psychological support and rehabilitation, the formation of intercultural communication, in particular in the inclusive environment of preschool and primary school children in Poland and Ukraine.

Keywords: development program, intercultural competences, «Adventures of the Other», Poland, inclusion, primary school children.

Постановка проблеми. Соціально-політичні зміни у світі загалом та в кожній країні зокрема формують освітні завдання, спрямовані на систематизацію та удосконалення різноаспектної роботи з дітьми сімей, які мають досвід міграції. Зазначений напрям освітньо-психологічної роботи обов'язково передбачає інклюзивний компонент, що, водночас, орієнтує на роботу як і з дітьми з особливими освітніми потребами, так і з дітьми з типологічними потребами. Інклюзивна робота з дітьми, зокрема молодшого шкільного віку, з досвідом міграції орієнтована на формування в них міжкультурно-комунікативної компетенції, свідомого та щирого прийняття інакшості, різноманітності тощо. Для реалізації зазначеного потрібен приклад мислення та поведінки, підтримка важливих дорослих, які здійснюють продуману освітньо-психологічну діяльність.

Саме таким засадам відповідає програма розвитку міжкультурних компетенцій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку «Пригоди Іншого» (далі – Програма), успішно реалізована вже третьою частиною в Польщі, зважаючи на факт значної кількості мігрантів, передусім українських, саме у цій країні [14].

Теоретичними основами Програми є: концепція Є. Нікіторовича про сприйняття Іншого та взаємодію з ним [12]; теорія культурних вимірів Г. Гофстеда [9]; концепція айсберга Едварда Т. Холла [8] у контексті пізнання іншої культури та інтерпретації моделі айсберга стосовно ідентичності; висновки з досліджень щодо формування стереотипів і упереджень у дітей, зокрема щодо гендерної культури (І. Калько) [3]; поняття, що стосуються розвитку дитини, і визначення, що характеризують міжкультурні компетенції (Т. Смаїлова) [5]; особливості навчання дітей молодшого шкільного віку в

інклюзивному просторі (О. Голубенко) [1]. На теоретико-практичному рівні реалізація Програми є габілітаційною роботою А. Млинарчук-Соколовської [10-11]. Оскільки Програма «Пригоди Іншого» загалом спрямована на розвиток міжкультурних компетенцій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, бракує наукового аналізу інклюзивного компонента її третього етапу реалізації для окремої вікової категорії.

Мета статті – на основі аналізу наукових та навчально-методичних джерел, досвіду впровадження Програми схарактеризувати інклюзивні аспекти реалізації в Польщі програми розвитку міжкультурних компетенцій дітей молодшого шкільного віку «Пригоди Іншого» (з порівняльним акцентом на ймовірність та значущість впровадження Програми в Україні).

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що Програма «Пригоди Іншого – 1 випуск» посіла перше місце на міжнародному конкурсі Всесвітньої організації дошкільної освіти ОМЕР та Міністерства національної освіти Польщі за діяльність у сфері міжкультурної освіти (2012) та перше місце на конкурсі Підляського воєводи «Соціальна ініціатива воєводства 2010 року». Реалізують Програму вихователі закладів дошкільної освіти, вчителі початкової школи, психопедагоги, психологи-практики, соціальні працівники (далі – педагоги / психопедагоги).

У 2024 р. в освітньому просторі Польщі було успішно реалізовано третє видання Програми розвитку міжкультурних компетенцій «Пригоди Іншого», до якого залучили й співавтора цієї статті (І. Осадченко), яка описала теоретичне підґрунтя дієвості арттерапевтичних методів та прийомів у реалізації Програми, написала одну із психопедагогічних казок, склала 7 психотерапевтичних сценаріїв з елементами арттерапії до міжкультурних, психопедагогічних казок [13].

Програма базується на припущенні, що людський світ є світом відмінностей, і зараз, в

епоху соціокультурних змін, відмінності між людьми стають все помітнішими. Різноманітність має потенціал бути джерелом досвіду, який збагачує як світогляд дітей молодшого шкільного віку, так і соціальне життя, або бути чинником деструктивних конфліктів. Сприйняття однолітків і загалом людей, які відрізняються від більшості, як цікавих, цінних, значущих, зокрема суб'єктів комунікації, сприяє взаємодії на основі взаємного визнання, поваги та спонукає до співпраці. Натомість сприйняття їх як неповноцінних і незначних викликає агресивну поведінку, антагонізм і домінування. Така поведінка може ускладнюватися, зважаючи на раннє дорослішання дітей молодшого шкільного віку (Н. Токарева) [6]. Загальноприйнятий віковий період молодшого підлітка (10-12 років) у зв'язку із стресовими чинниками, насамперед, пов'язаними із війною, «молодшає» і, за типовими критеріями поведінки, що спостерігали автори цієї статті у практичній роботі протягом останніх трьох років, часто розпочинається уже із 8-річного віку.

Побудова творчих, конструктивних стосунків із людьми, які відрізняються від більшості в культурних, психофізичних та інших аспектах, потребує зусиль: пізнання їхнього світогляду, системи цінностей, аналізу та розуміння життєвої ситуації, у якій перебувають, тощо. Тому пріоритетом сучасної освіти є підготовка дітей до вирішення нині актуальних та неоднозначних міжкультурних ситуацій, що виникають, коли зустрічаються діти молодшого шкільного віку з різних країн чи які належать до різних регіональних, мовних, етнічних та релігійних груп; однолітки з різними функціональними порушеннями, особливими освітніми потребами. Зазначене сприяє розвитку

міжкультурних навичок, в основу яких закладена безумовна любов до ближнього шляхом розуміння, прийняття інших, зокрема тих, хто має особливі освітні потреби. Реалізація Програми «Пригоди Іншого» сприяє накопиченню таких інструментів у вигляді знань, навичок та розвитку відкритого ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе, інших та світу.

Головна мета програми «Пригоди Іншого» – підтримати процес підготовки дітей, зокрема молодшого шкільного віку, до контактів із *Чужими* (представниками інших – «чужих» – культур) та *Іншими* (які відрізняються за певними критеріями від усіх, зокрема тими, хто має особливі освітні потреби), головним чином шляхом переживання ситуацій, котрі дозволяють зрозуміти людей, які через певні особливості (біологічні, психічні, соціальні, економічні, культурні) можуть сприйматися як відмінні від більшості. Інший, як головний персонаж Програми, – це 12-річний хлопчик, оповідач у казках, який розповідає свої історії дітям (у польській мові «інший» означає людину, яка відрізняється від інших людей (англ. Different)).

Основа реалізації програми – оригінальні міжкультурні, психопедагогічні казки та дидактичні ігри. Реалізація програми «Пригоди Іншого» є важливим простором для розвитку міжкультурних компетенцій дітей і, отже, їхньої культурної, психофізичної тощо ідентичності. Програма обов'язково передбачає:

- підвищення доступності співпраці групи однолітків (нормотипових дітей із дітьми з особливими освітніми потребами), підтримку інтеграції однолітків;

- формування уміння давати собі раду зі складними емоціями та переживаннями тощо.

Основним дидактичним засобом реалізації Програми А. Млинарчук-Соколовська обрала міжкультурну, психопедагогічну казку: твір, адресований дітям молодшого шкільного віку, метою якого є поліпшення їхніх знань про чинні

відмінності в усіх вимірах людського функціонування: біологічному, психологічному, економічному, соціальному, культурному, релігійному, а також підготовка до взаємодії з людьми, які відрізняються за зовнішнім виглядом, поведінкою, матеріальним статусом, релігією тощо, а також для формування позитивних моделей поведінки. Кожній міжкультурній, психопедагогічній казці обов'язково мають бути притаманні такі характеристики:

- стосуватися проблемної ситуації, наприклад, психофізичних розбіжностей однолітків / інших людей, стереотипів,

упереджень (проблемність сюжету);

- не містити моралі та негативних емоцій – лише пояснення (інформаційність без моралі);

- відображення у сюжеті реального життя (реалістичність подій);

- демонстрування дітям молодшого шкільного віку переваг зміни способу сприйняття інакшості, подолання складних ситуацій, пов'язаних із зустріччю з Чужим / Іншим (формування прийняття інакшості);

- не спонукати до почуття жалю до однолітків / інших людей, відмінних від тих, хто має типологічні потреби (конструктивно-продуктивна емпатія) (рис. 1).



Рис. 1. Характеристика міжкультурних, психопедагогічних казок Програми «Пригоди Іншого»*

*створено авторами

Ймовірно, можуть виникнути дискусії щодо таких складників характеристики казок, як «інформаційність без моралі» та «конструктивно-продуктивна емпатія». Щодо першого складника, зазначимо: загальноприйнята установка на наявність морального чинника у будь-якій казці спростовується її сучасним енциклопедичним тлумаченням, згідно з яким мораль притаманна конкретному видові казки – казці-притчі [7]. Натомість, педагог / психопедагог, реалізуючи Програму, має в процесі опрацювання міжкультурної, психопедагогічної казки підвести дітей молодшого шкільного віку до роздумів, уміння аналізувати та самостійно робити висновки з допомогою чи корекцією дорослого, а не отримувати «готову» настанову.

Щодо іншої характеристики міжкультурних, психопедагогічних казок – «конструктивно-продуктивна емпатія» – то вона часто викликає упереджену реакцію на пояснення, про те, що казка не повинна викликати жалю до однолітків / інших людей, які мають особливі освітні потреби. Однак, відповідно до офіційного тлумачення поняття «інклюзивне навчання» [2], воно концептуально передбачає створення таких умов для учнів з особливими освітніми потребами, що передбачають гарантію недискримінації (уникнення заперечення чи зменшення рівних прав), ефективного залучення та включення до освітнього процесу, а не убезпечення від будь-яких труднощів, у процесі подолання яких і набувається життєво необхідний досвід, чи почуття безпорадності, вилученості (на противагу поняттю включеності – інклюзії) зі спільного процесу шляхом передачі своїх функціональних обов'язків тим, хто поруч. Усталене поняття «треба проявити жаль», з позиції сучасної психології, спонукає до формування в дітей молодшого шкільного

віку з особливими освітніми потребами негативних установок на очікування постійної допомоги збоку, а не набуття нових компетентностей; перебування в згадуваному вище стані безпорадності, спричиненому почуттям жалю, а не формування умінь самостійно долати проблеми, готуючись до дорослого життя [4]. Водночас саме ця характеристика казки («конструктивно-продуктивна емпатія») у рамках Програми передбачає формування у свідомості дітей молодшого шкільного віку суттєвої різниці між поняттями «байдужість» (брак емоційного інтелекту, толерантності, милосердя, взаємодопомоги тощо) та «конструктивно-продуктивна допомога» (підтримка в екстремальний, критичний момент; допомога за запитом, аби не порушувати особистий простір іншого; підтримка в набутті досвіду тощо), необхідна в інклюзивному середовищі.

Дидактичний порядок роботи з міжкультурними, психопедагогічними казками передбачає: 1) заняття за змістом казки, збагачене активізувальними прийомами роботи; 2) допоміжне заняття, спрямоване на закріплення знань із попередньої зустрічі та розширення їх новим, пов'язаним змістом. Окрім цього, передбачено: 1) вступні заняття (первинну діагностику); 2) підсумкові заняття (підсумкову діагностику); 3) контексти дослідження: визначення сприйняття Іншого / Чужого та ставлення до інакшості. Такі діагностики сприяють констатуванню ефективності перебігу освітньо-психологічних змін в учасників реалізації вказаної Програми.

Зміст третього видання «Пригоди Іншого» склали такі міжкультурні, психопедагогічні казки: «Інший і Ромео» (міжкультурні контакти), «Новий друг Іншого» (втрата слуху), «Різне в світі дієт і здорового харчування» (різноманітність дієт), «Інший на міжкультурних семінарах» (початок перебування, адаптації в новій країні), «Інший та страх переїзду» (ситуація мігрантів з України), «Інший і маленька Амаль»

(переживання стану біженця), «Інший у країні тисячі озер» (переживання міжкультурних відмінностей). Отже, передбачено різні аспекти аналізу інакшості, відмінності та різноманітності людей, зокрема ознайомлення дітей молодшого шкільного віку із ситуацією конструктивно-продуктивної комунікації із однолітками / іншими людьми з порушеннями зору (у цьому випадку).

Зокрема, у міжкультурній, психопедагогічній казці «Новий друг Іншого» [14, с. 150-161] йдеться про зустріч Іншого із новим другом, котрий має порушення слуху. Мета допоміжного, психотерапевтичного заняття із елементами арттерапії за казкою «Новий друг Іншого» [13, с. 166-169] – формування усвідомленості особливих освітніх потреб інших людей, зокрема особливих потреб слуху; здійснення аналізу та прийняття своїх / інших сенсорних можливостей та особливостей; формування усвідомленого толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, зокрема із порушеннями слуху; формування конструктивно-продуктивної емпатії. У сценарії саме цього психотерапевтичного заняття запропоновано такі психопедагогічні вправи театральної терапії (звертаємо увагу на те, що дітям молодшого шкільного віку можемо назвати ці завдання грою, натомість, ми називаємо їх вправами, оскільки повертаємося до їх виконання не раз, відшліфовуючи певні елементи компетентності, вправляючись для повноцінної сформованості очікуваних якостей та умінь):

1. «Зіпсований телефон» [13, с. 166-167] – це традиційна гра багатьох поколінь дітей. Проте її варто ускладнити не лише передаванням вербальної інформації з описом багатьох дій, а й виконанням зазначених дій останнім учасником та

аналізом причин «зіпсування інформації».

Обов'язковим, значущим елементом цієї та інших вправ є рефлексія, наприклад: 1) Що ускладнювало виконання цього завдання? 2) Як почувалися під час виконання завдання? 3) Назвіть приклади, коли вкрай важливо точно відтворити завдання. 4) Чи легко було б виконати це завдання дітям із порушеннями слуху? 5) Що варто було б зробити, щоб дитина із порушеннями слуху виконала правильно це завдання? 6) Що найбільше сподобалося у процесі виконання завдання? Очікуваним результатом виконання психопедагогічної вправи «Зіпсований телефон» є актуалізація та стимулювання в дітей молодшого шкільного віку розуміння, усвідомлення значення ролі слуху (встановлення причинно-наслідкових зв'язків у поведінці своїй та інших).

2. «За склом» – авторська інтерпретація арттерапевтичної вправи [13, с. 167], для виконання якої об'єднуємо жестами дітей молодшого шкільного віку у дві команди (одна команда навпроти іншої). Пропонуємо уявити, що між ними товсте скло, через яке вони усе бачать, але зовсім нічого не чують. У кожній команді є ілюстрації із зображенням дій людей (наприклад, купують товари у магазині, займаються спортом тощо), тварин (наприклад, психики бігають один за одним, лев гріється на сонечку тощо) та явищ природи (наприклад, сильний вітер нахилиє дерева, на морі піднімаються високі хвилі тощо). Кожна група вибирає одну з наданих картинок та протягом 2 хв. придумує, як відтворити німою сценкою (без слів) зображення на картинці так, щоб протилежна команда зрозуміла та описала зміст ілюстрації. Після підготовки діти командами почергово виконують завдання та демонструють на загал ілюстрацію. Рефлексія: 1) Що найбільше сподобалося під час виконання цієї вправи? 2) Що ускладнювало виконання завдання? 3) Що допомагало виконати завдання? Вправа «За склом» навчає дітей молодшого шкільного віку знаходити шляхи

вирішення проблем комунікації та допомоги у спілкуванні із однолітками / іншими із порушеннями слуху.

3. «Тиша» – авторська арттерапевтична вправа [13, с. 167], у процесі якої діти молодшого шкільного віку 20 с. слухають тишу, а потім символічно (символами, знаками, буквами, словами тощо) малюють протягом 2 хв. те, що почули, та описують особливості. Рефлексія: 1) Які звуки видалися найдивнішими? 2) Що ускладнювало почути окремі звуки? Ця вправа покликана навчати дітей молодшого шкільного віку актуалізовувати та компенсаторно єднати різні види сенсорних чуттів: слуху, зору, дотику; аналізувати для усвідомлення того, як ці процеси реалізуються у людей із певними сенсорними порушеннями.

4. «Пантоміма» [13, с. 167-168] – традиційна вправа контексту рухової, танцювальної, театральної терапії, тому не будемо акцентувати на її змісті. Очікуваний результат виконання вправи – розширення шляхів вирішення проблем комунікації та допомоги дітям молодшого шкільного віку у спілкуванні із однолітками / іншими із порушеннями слуху.

5. «Ти – мої вуха» – авторська арттерапевтична вправа [13, с. 168], у процесі якої діти молодшого шкільного віку об'єднуються парами й уявляють, що одна дитина з пари має порушення слуху (хай самі визначають, хто з них буде у цій ролі та одягне антишумові навушники), а інша – «помічником». Якщо ж у групі є дитина із порушеннями слуху, варто запропонувати їй цю роль: можна спробувати себе у протилежній ролі. Дитина, яка виконує роль «помічника», отримує від педагога / психолога ілюстрацію (із тих, що використовувалися у вправі «За склом») із зображенням дій людей, тварин та явищ природи. Дитина у навушниках не повинна

бачити ілюстрацію. «Помічник» протягом 1 хв. має описати жестами, рухами та мімікою, а також чітким, але тихеньким промовлянням слів тому, хто в антишумових навушниках, зміст ілюстрації, описуючи звуки, що можуть при цьому звучати. Потім діти знімають навушники та по черговому розказують зміст ілюстрації. Після розповіді «помічник» має показати ілюстрацію та підтвердити чи заперечити відтворене. Рефлексія: 1) Що найбільше сподобалося під час виконання цієї вправи? 2) Що ускладнювало виконання завдання? 3) Що допомагало виконати завдання? Ця вправа сприятиме здійсненню аналізу та прийняття своїх / інших сенсорних можливостей та особливостей; формуванню конструктивно-продуктивної емпатії дітей молодшого шкільного віку (рис. 2).

6. «Правила толерантної комунікації з людьми із порушеннями слуху» – авторська вправа [13, с. 168], у процесі якої дітей молодшого шкільного віку від імені Іншого (головного героя Програми «Пригоди Іншого») просять укласти «Правила толерантної комунікації з людьми з порушеннями слуху», продовжуючи речення: «Якщо зустріли людину із порушеннями слуху, то варто...». Педагог / психолог по черговому записує думки дітей, аналізуючи поточно та нумеруючи, на дошці. Після запису останнього правила усі разом читають правила. Можна закрити частиною дошки чи плакатом сформовані правила та попросити дітей відтворити їх. Педагогу / психологу варто висловити свої сподівання, що діти будуть дотримуватися цих правил у житті, а сьогодні розкажуть про них своїм батькам. Очікуваним результатом виконання цієї вправи є: формування в дітей молодшого шкільного віку усвідомленого толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, зокрема із порушеннями слуху; формування конструктивно-продуктивної емпатії.

Сукупність та обґрунтована по черговість

представлених вправ визначає логіку реалізації інклюзивного компонента програми розвитку міжкультурних компетенцій дітей молодшого шкільного віку «Пригоди Іншого».

Загалом результати впровадження програми «Пригоди Іншого» можна схарактеризувати в розповідях дітей-учасників як сформованість: розуміння сутності поваги та рівного ставлення до всіх людей, незалежно від їхніх відмінностей; готовності до партнерства з Чужими та Іншими (толерантність, підтримка, прийняття, дружні стосунки).

Висновки. Таким чином, у Польщі успішно реалізовані та реалізуються програми у сфері освітньо-психологічної роботи з дітьми, зокрема молодшого шкільного віку, із сімей, які мають досвід міграції. Найбільший успіх має польська програма розвитку міжкультурних компетенцій дітей «Пригоди Іншого», третій етап якої базується на різноспрямованому використанні елементів арттерапії та також має інклюзивний компонент. Програма сприяє формуванню відкритого ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе, інших та світу; готує їх до контактів із представниками інших культур та тими, хто може сприйматися як відмінні від більшості. Основним дидактичним засобом реалізації

Програми обрано міжкультурну, психопедагогічну казку. Кожна така казка обов'язково повинна характеризуватися проблемністю сюжету, інформаційністю без моралізаторства, реалістичністю подій, формуванням прийняття інакшості, конструктивно-продуктивною емпатією. Водночас саме ці характеристики казки передбачають формування у свідомості дітей молодшого шкільного віку суттєвої різниці між поняттями «байдужість» та «конструктивно-продуктивна допомога», що необхідна в інклюзивному середовищі. До кожної казки в рамках Програми проводиться психотерапевтичне заняття. У третьому випуску Програми запропонована міжкультурна, психопедагогічна казка інклюзивної тематики «Новий друг Іншого». За її змістом запропоновано почергове виконання вправ («Зіпсований телефон», «За склом», «Тиша», «Пантоміма», «Ти – мої вуха», «Правила толерантної комунікації з людьми із порушеннями слуху»).

Подальших досліджень потребує розробка моделей і програм навчання майбутніх педагогів, соціальних педагогів і психологів, які реалізовуватимуть інклюзивні аспекти програми соціально-психологічної підтримки та реабілітації, формування міжкультурної комунікації, зокрема в інклюзивному середовищі дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в Польщі та Україні.

Список використаних джерел

1. Голубенко О. В. Професійна компетентність майбутніх учителів в умовах інклюзивного навчання молодших школярів: структура та сучасні виклики. *Pedagogy and Education*. United Kingdom: Cambridge. 2024. Section 24. October 18, URL: <https://surl.li/fnrzdy> (дата звернення: 12.03.2025).
2. Інклюзивне навчання. Офіційний сайт Міністерства освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 12.03.2025).

3. Калько І. В. Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти: навчально-метод. посіб. Харків: Друкарня Мадрид, 2017. 136 с.
4. Козлов Н. І. Жалість і готовність пожаліти – це добре? *Психологіс: енциклопедія практичної психології*. 2020. URL: http://psychologis.com.ua/zhalost_i_gotovnost_pozhalet_-_eto_horosho_vop_zn_.htm (дата звернення: 12.03.2025).
5. Смайлова Т. Формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи. *Збірник Житомирського національного університету імені Івана Франка*. 2019. Вип. 2. С. 120-124. URL: <https://surl.lu/dozynyn> (дата звернення: 12.03.2025).
6. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку: монографія. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2021. 216 с. URL: <https://surl.li/vqfnys> (дата звернення: 12.03.2025).
7. Ярмиш Ю. Ф. Казка. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12229> (дата звернення: 12.03.2025).
8. Hall E. Understanding Cultural Differences, Germans, French and Americans. Yarmouth: Intercultural Press, 1990. 196 p.
9. Hofstede, G. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Readings in Psychology and Culture*. 2014. Vol. 2, № 1. DOI: [10.9707/2307-0919.1014](https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014).
10. Młynarczuk-Sokołowska, A. Intercultural non-formal education: what the children think. *Intercultural Education*. 2022. № 33 (1). S. 82-98. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14675986.2021.2018171> (дата звернення: 12.03.2025).
11. Młynarczuk-Sokołowska, A. Od Obcości do Inności. Międzykulturowa edukacja nieformalna na przykładzie działalności polskich organizacji pozarządowych. Wydawnictwo Akademickie Żak, 2015. URL: <https://surl.li/zuyawz> (дата звернення: 12.03.2025).
12. Nikitorowicz, J. Zadania edukacji międzykulturowej w kontekście wojny w Ukrainie. *Edukacja międzykulturowa*. 2024. № 1 (24). S. 7-29. URL: <https://surl.li/kqbbgt> (дата звернення: 12.03.2025).
13. Osadchenko I. I. Scenariusz zajęć wzmacniających. Przygody Innego. Bajki międzykulturowe z elementami arteterapii w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych dzieci / Instytut Badań Edukacyjnych (IBE) – Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN) – UNICEF. Warszawa, 2024. S. 146-149, 165-168, 184-186, 201-203, 218-222, 234-237, 254-257. URL: <https://surl.li/xdtkjv> (дата звернення: 12.03.2025).
14. Przygody I. *Bajki międzykulturowe z elementami arteterapii w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych dzieci* / red. Młynarczuk-Sokołowska A., Szostak-Król K. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 2024. 268 s. URL: <https://forms.gle/Znz4FV6KtaVKhg1y5> (дата звернення: 12.03.2025).
15. Wasyluk A., Kit H. O. Współczesnych technologiach nauczania inkluzyjnego. *Pedagogika Społeczna*. Warszawa: WSNS Pedagogium, 2021. № 1-2. S. 273-283.

References

1. Holubenko, O. V. (2024). Profesijna kompetentnist' maybutnikh uchyteliv v umovakh inklyuzyvnogo navchannya molodshykh shkolyariv: struktura ta suchasni vyklyky [Professional competence of future teachers in the conditions of inclusive education of younger schoolchildren: structure and modern challenges]. *Pedagogy and Education*. Cambridge, United Kingdom. Retrieved from: <https://surl.li/fnrzdy> [in Ukrainian].
2. Inklyuzyvne navchannya [Inclusive education]. Ofitsiynyy sayt Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya> [in Ukrainian].

3. Kal'ko, I. V. (2017). Formuvannya hendernoyi kul'tury shkolyariv u systemi roboty suchasnoho zakladu osvity [Formation of gender culture of schoolchildren in the system of work of a modern educational institution: educational and methodological manual]: navchal'no-metod. posib. Kharkiv: Drukarnya Madryd, [in Ukrainian].
4. Kozlov, N. I. (2020). Zhalist' i hotovnist' pozhality – tse dobre? [Pity and willingness to pity – is it good?]. *Psykhologhis: entsyklopediya praktychnoyi psykholohiyi*. Retrieved from: http://psychologis.com.ua/zhalost_i_gotovnost_pozhalet_-_eto_horosho_vop_zn_.htm [in Ukrainian].
5. Smailova, T. (2019). Formuvannya mul'tykul'turnoyi kompetentnosti uchniv pochatkovoyi shkoly [Formation of multicultural competence of primary school students]. *Zbirnyk Zhytomyrs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka*, 2, 120-124. Retrieved from: <https://surl.lu/dozyny> [in Ukrainian].
6. Tokareva, N. M. (2021). Labirynty doroslishannya: psykhichnyy rozvytok osobystosti pidlitkovo-yunats'koho viku [Labyrinths of growing up: mental development of the adolescent personality]: monohrafiya. Kryvyy Rih: TOV «NVP «Interservis»». Retrieved from: <https://surl.li/vqfnys> [in Ukrainian].
7. Yarmysh, Yu. F. (2011). Kazka [Fairy Tale]. *Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny*. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-12229> [in Ukrainian].
8. Hall, E. (1990). Understanding Cultural Differences, Germans, French and Americans. Yarmouth: Intercultural Press. [in English].
9. Hofstede, G. (2014). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Readings in Psychology and Culture*, 2 (1). Retrieved from: <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>. [in English].
10. Młynarczuk-Sokołowska, A. (2022). Intercultural non-formal education: what the children think. *Intercultural Education*, 33(1), 82-98. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14675986.2021.2018171> [in English].
11. Młynarczuk-Sokołowska, A. (2015). *Od Obcości do Inności. Międzykulturowa edukacja nieformalna na przykładzie działalności polskich organizacji pozarządowych*. Wydawnictwo Akademickie Żak. Retrieved from: <https://surl.li/zuyawz> [in Polish].
12. Nikitorowicz, J. (2024). Zadania edukacji międzykulturowej w kontekście wojny w Ukrainie. *Edukacja międzykulturowa*, 1(24), 7-29. Retrieved from: <https://surl.li/kqbbgt> [in Polish].
13. Osadchenko, I. I. (2024). Scenariusz zajęć wzmacniających. W A. Młynarczuk-Sokołowska & K. Szostak-Król (Red.), *Przygody Innego. Bajki międzykulturowe z elementami arteterapii w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych dzieci* (s. 146-149, 165-168, 184-186, 201-203, 218-222, 234-237, 254-257). Instytut Badań Edukacyjnych (IBE) – Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN) – UNICEF. Warszawa. [in Polish].
14. Przygody, I. (2024). Bajki międzykulturowe z elementami arteterapii w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych dzieci. W A. Młynarczuk-Sokołowska & K. Szostak-Król (red.), *Instytut Badań Edukacyjnych* (s. 268). Warszawa. [in Polish].
15. Wasyluk, A., & Kit, H. O. (2021). Współczesnych technologiach nauczania inkluzyjnego. *Pedagogika Społeczna*, 1-2, 273-283. [in Polish].

Статтю надіслано до редколегії 13.03.2025 р.
Статтю рекомендовано до друку 24.04.2025 р.
Статтю опубліковано 18.08. 2025 р.

Про авторів**Анна Млинарчук-Соколовська,**

докторка габілітована у сфері педагогіки,
доцентка кафедри міжкультурної та
елементарної освіти,

Білостоцький університет,

м. Білосток, Польща

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3355-0098>

a.mlynarczuk-sokolowska@uwb.edu.pl

Інна Осадченко,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи та
реабілітації,

Національний університет біоресурсів і
природокористування України,

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0682-5145>

osadchenkoinna1@gmail.com

About the Authors**Anna Mlynarczuk-Sokolowska,**

Doctor of Pedagogy,

Associate Professor of the Department of Intercultural and
Elementary Education,

University of Bialystok,

Bialystok, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3355-0098>

a.mlynarczuk-sokolowska@uwb.edu.pl

Inna Osadchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor of the Department of Social Work and
Rehabilitation,

National University of Life Resources and Environmental
Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0682-5145>

osadchenkoinna1@gmail.com